

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

Списание за наука

„Ново знание”

ISSN 2367-4598 (Online)

Академично издателство „Талант“

Висше училище по агробизнес и развитие на

регионите - Пловдив

New Knowledge

Journal of Science

ISSN 2367-4598 (Online)

Academic Publishing House “Talent”

University of Agribusiness and Rural Development -

Bulgaria

<http://science.uard.bg>

DEVELOPING A COMPLEX MODEL FOR SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

Ekaterina Arabska¹, Maria Velikova²

University of agribusiness and rural development – Plovdiv, Bulgaria

Chernorizets Hrabar Varna Free University – Varna, Bulgaria

Abstract: Common agricultural policy oriented towards balanced regional development and built in accordance with the overall strategic objectives for 2014-2020, puts forward goals for food safety, the application of technologies friendly to natural resources, accenting on the development of organic sector using production methods that are the most closely focused on the environment and health of animals and humans through the application of which can be answered fully to the regulatory requirements in this area.

This report presents the results of a study in the dissertation "Approaches and instruments for sustainable rural development" of conditions, opportunities and challenges for organic production, considering current issues in the development and management of organic production in Bulgaria in response to current development trends imposed as a result of globalization and urbanization in connection with the pursuit of sustainable development and transfer of innovation. On one hand it underlines the contribution of organic farming to preservation of natural resources, environmental components (soil, water, biodiversity and landscape) and welfare of animals - ecologically sustainable development. On the other hand, it shows the great potential of the sector to achieve sustainable economic and social growth and contribution to sustainable rural development. Scientific and applied contributions of this study are derived from the proposed comprehensive model for sustainable rural development by encouraging the development and improvement of management in organic production in accordance with the defined spheres of influence on different levels of management, including several key elements.

Keywords: sustainability, organic production, management, model

РАЗРАБОТВАНЕ НА КОМПЛЕКСЕН МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

Екатерина Арабска¹, Мария Великова²

¹*Висше училище по агробизнес и развитие на регионите – Пловдив*

²*Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ – Варна*

Резюме: Общата селскостопанска политика на ЕС, ориентирана към балансирано териториално развитие и изградена в съответствие с общите стратегически цели за периода 2014-2020, поставя на преден план целите за безопасните храни, за прилагането на технологии, щадящи природните ресурси, акцентирайки върху развитието на биологичния сектор, използвайки методи на производство, които в най-голяма степен поставят ударение върху опазването на околната среда и здравето на животните и хората, и чрез прилагането на които може да се отговори напълно на нормативните изисквания в тази област.

Настоящият доклад представя резултати от изследване в рамките на дисертационен труд „Подходи и инструменти за устойчиво развитие на селските райони“ на условията, възможностите и предизвикателствата пред биологичното производство, разглеждайки актуални въпроси в развитието и управлението на биологичното производство в България в отговор на съвременните тенденции за развитие, наложили се в резултат на процесите на глобализация и урбанизация и във връзка със стремежа за постигане на устойчиво развитие и трансфера на иновации.

Работката от една страна подчертава приноса на биологичното земеделие за опазването на природните ресурси, компонентите на околната среда (почви, води, биоразнообразие и ландшафт) и хуманното отношение към животните – екологично устойчиво развитие. От друга страна, тя показва големия потенциал на сектора за постигане на устойчив икономически и социален растеж и принос за устойчивото развитие на селските райони.

Научните и приложните приноси от проведеното изследване се извеждат от предложения комплексен модел за устойчиво развитие на селските райони чрез насърчаване на развитието и усъвършенстване на управлението в биологичното производство в съответствие с определените сфери на въздействие на различни нива на управление, като включва няколко основни елемента.

Ключови думи: устойчивост, биологично производство, управление, модел

ВЪВЕДЕНИЕ

Процесите на глобализация, започнали през XX век, поставят много проблеми и въпроси пред отделните държави и международната общност, което води до утвърждаване на концепцията за устойчивото развитие като основна с цел обвързване на икономическата с екологичната ефективност на производството за „пестеливо“ използване на природните ресурси и възстановяване на екологичното равновесие. Стратегията Европа 2020¹ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж цели насърчаване на екологична и конкурентоспособна икономика, която ефективно използва ресурсите.

Едно от проявленията на стремежите към устойчиво развитие в политиката на ЕС за безопасност на храните е постигане на възможно най-високо ниво на защита на човешкото здраве и интересите на потребителите по отношение на храните. Съюзът се стреми да постигне това чрез даване на гаранции, че храната е безопасна и подходящо етикетирана, като взема предвид разнообразието, включително традиционните продукти, и в същото време гарантира ефективното функциониране на вътрешния

¹ ЕВРОПА 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж
http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/pdf/complet_bg.pdf.

пазар. Водещият принцип на политиката на ЕС за безопасност на храните е прилагането на интегриран подход – „от фермата до масата“, покриващ всички сектори на хранителната верига, включително производство на фуражи, здраве на растенията и животните, хуманно отношение към животните, първично производство, преработка на храни, съхранение, транспорт, продажба на дребно, внос и износ и т.н. Този широкомащабен и интегриран подход, при който отговорностите на производителите на храни и фуражи и компетентните власти са ясно определени, представлява цялостна, ефективна и динамична политика, прилагана в земеделския и хранителния сектор, отразявайки историческите, културните и обществените ценности на различни териториални общности². Основна цел в развитието на селското стопанство в ЕС за постигане на високи нива на безопасност на храните, икономическа, екологична и социална устойчивост водят до утвърждаване устойчивото земеделие като алтернатива за бъдещото развитие, интегрираща три основни цели – здравословна околна среда, икономическа рентабилност и социална справедливост³. Политиките на ЕС акцентират върху биологичното производство като един от начините за постигане на устойчиво развитие⁴. Производството на биологични продукти е икономически ефективно, екологично съвместимо и социално отговорно и се явява иновативно решение за предприемаческа инициатива⁵, целящо постигане на конкурентоспособност с прилагането на екологични технологии с нов подход - планиране, управление и контрол върху процеса на производство.

България е една от най-богатите на биологично разнообразие страни в Европа. Богатото наследство от културни и диворастващи растения и животни е съчетано с прекрасен ландшафт. В комбинация с плодорието на почвите и чистотата на водите, те са предпоставка за успешното развитие на биопроизводството. За съжаление отрицателните тенденции в последните десетилетия довеждат до промяна на предназначението и/или изоставяне на земеделски земи. Сега, когато активно се търсят пътища за ефективното използване на огромния им потенциал, методите на биологичното земеделие като мултифункционална система⁶, която интегрира

² Йонкова, Г., М. Кечев, Е. Арабска. Информационна брошура «Качество и безопасност на храните – ветеринарномедицински изисквания при употреба на лекарства, пестициди, тежки метали и афлатоксини», Пловдив, 2011.

³ Арабска, Е. Мениджмънт на биологичното производство за устойчиво развитие на селските райони. Академия за иновации и устойчивост. Пловдив, 2015.

Арабска, Е. Възможности за финансиране на биологичното производство в България. Ново знание. Списание за наука, година I, No. 4, ВУАРР - Пловдив, 2012, с. 51-56.

Dimitrov, D., Asenova, M., Kechev, M., Arabska, E., Mareva, N. 2012. Economic, social and ecological aspects of environmental protection in agriculture, International Conference NewEnviro 2012 New approaches for assessment and improvement of environmental status in Balkan region: Interactions between organisms and environment, Educons University, Sremska Kamenica, Serbia, Conference Proceedings, pp. 56-62.

⁴ Arabska, E. 2014. Organic production – innovations and sustainability challenges in development framework and management. Lambert academic publishing, 160 p.

⁵ Николова, М. Биопроизводството в България – иновативно решение за предприемаческа инициатива в селските райони. Сборник доклади от Научнопрактическа електронна конференция с международно участие „Развитие на агробизнеса и селските райони в България и ЕС – перспективи 2020“, Варна, 2012, с. 231-241.

⁶ Влахова, В., Е. Арабска. Биодинамичните препарати- алтернатива в екологосъобразната система на земеделие. Списание за наука „Ново знание“, Vol. 4, Number 3, 2015, с. 73-77.

Влахова, В., Е. Арабска. Екологични подходи при органичната система на земеделие. Списание за наука „Ново знание“, Vol. 4, Number 3, 2015, с. 78-81.

Влахова, В., Е. Арабска. Биодинамично земеделие – екологосъобразна земеделска практика. Списание за наука „Ново знание“, Vol. 4, Number 2, 2015, с. 46-50.

Йонкова, Г., Е. Арабска, А. Ганчева. Възможности на традиционното животновъдство в България за развитието на биологичното производство във връзка с постигането на устойчив растеж, Списание за

икономическите и социалните въпроси с тези, касаещи опазването на околната среда, са една подходяща алтернатива за производители, преработватели и търговци да открият най-доброто решение за организацията, управлението и развитието на своето земеделско стопанство, производствено предприятие или търговска фирма и да намерят подходящи пазари за своите продукти⁷.

Основните проблеми в развитието на биологичния сектор в страната могат да бъдат обобщени по следния начин⁸: липса на информация, комуникация и координация между ключовите фигури в сектора; вземане на спонтанни и необосновани управленски решения; липса на стратегическо планиране в сектора, както на национално, така и на регионално ниво, и на ниво конкретна организация; сериозни пропуски в управлението на цялостния производствен процес, фокусиран върху технологичната част, а не върху перманентния контрол на всички процеси в организацията.

Обект на изследването е устойчивото развитие на селските райони в Република България чрез насърчаване на биологичното производство в контекста на европейската и националната политика като сектор с потенциал за постигане на икономическа, социална и екологична устойчивост.

Предмет на изследването е биологичното производство като производствен метод, основан на интегрирани подходи, при който се контролира не само крайният продукт, а целият производствен процес, и възможностите за подобрения в управлението на различни нива за принос към устойчивото развитие на селските райони.

Основна цел: Да се анализират проблемните области и предизвикателства в развитието на селските райони, като се акцентира на състоянието и възможностите на

наука „Ново знание“, година II, бр. 1, ВУАРР – Пловдив; Юбилейна международна научно-практическа конференция на ВУАРР „България на регионите“ 2012, стр. 161-177.

Григорова, Зл., Е. Арабска. Възможности на биологичното земеделие за опазване на биологичното разнообразие и постигане на устойчиво развитие, Списание за наука „Ново знание“, година II, бр. 1, ВУАРР – Пловдив; Юбилейна международна научно-практическа конференция на ВУАРР „България на регионите“ 2012, стр. 136-145.

⁷ Арабска, Е. 2012. Насърчаване на предприемачеството в селските райони, Сборник доклади Научно-практическа електронна конференция с международно участие „Развитие на агробизнеса и селските райони в България и ЕС - перспективи 2020“, Варна, с. 255-264.

Арабска, Е. Иновативни подходи в земеделието за устойчиво развитие на селските райони. Годишник на ВСУ „Чернориец Храбър“. Том XIX, 2013, с. 148-201.

Arabska, E. 2014. Marketing Strategies in Organic Production in Bulgaria. Discourse Journal of Agriculture and Food Sciences, www.resjournals.org/JAFS, Vol. 2(2):76-84.

Шопова, И., Е. Арабска. Устойчиви инициативи за съчетание на биоземеделие и регионален туристически продукт по примера на Източни Родопи, XI Международна конференция 2014 Интелигентна специализация в България, МВБУ, юни 2014, с. 890-906.

Dimitrov, D., Dimitrova, S., Arabska, E., Shopova, I. 2014. Sustainable rural development by networking in organic agriculture and niche tourism. III International scientific conference Climate change, economic development, environment and people (CCEDEP). School of Food Technology, Food Safety and Ecology, University Donja Gorica, Montenegro. Alliance of Central Eastern European Universities. December 2013, pp. 89-108.

⁸ Арабска, Е. Биологичното земеделие в България – нормативна уредба и насоки за развитие, Сборник на докладите от Девета национална научно-техническа конференция с международно участие „Екология и здраве 2012“ – Пловдив, 2012, с. 323-328.

Арабска, Е. Възможности за производство и пазарна реализация на биологични хранителни продукти в България – икономически, социални и екологични аспекти, Международна научно-практическа конференция «Храни, технологии и здраве», Пловдив, Институт за изследване и развитие на храните, 2012, с. 73-83.

Arabska, E. 2013. Investigation of behaviour, wish and opportunities of operators and consumers for organic production development in Bulgaria, International conference (ICRAE 2013) "Research and education - challenges toward future"; Faculty of Education Sciences, University of Shkodra "Luigi Gurakuqi" in Shkodër; 24-25 May 2013, Albania. <http://konferenca.unishk.edu.al/icrae2013/icraecd2013/doc/83.pdf>.

биологичното производство, и да се предложат инструменти и подходи за устойчиво развитие на селските райони чрез насърчаване развитието и усъвършенстване управлението на биологичното производство на различни нива, отчитайки неговия потенциал в контекста на стратегическите цели на европейско и национално ниво за устойчиво развитие на селските райони и трансфер на иновации.

Задачи:

- Да се анализират състоянието и основните фактори в развитието на биологичното производство в Република България във връзка с постигане на устойчиво развитие на селските райони в съответствие със законови и стратегически документи на национално и европейско ниво;
- Да се дадат предложения за подобряване на националната рамка и управлението в областта на биологичното производство;
- Да се разработят и предложат инструменти за усъвършенстване на организацията и управлението на ниво „земеделско стопанство, производствено или търговско предприятие“.

Авторова теза: Устойчиво развитие на селските райони в България може да се постигне чрез развитие на биологичното производство, за което са необходими нови подходи и подходящ инструментариум за управление, които да поставят сериозна основа за вземането на обосновани решения и постигане на финансова самостоятелност на биологичните производители, преработватели и търговци.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

Дисертационният труд се основава на проучването на специализираната литература в страната и в чужбина, на наблюдения, на консултации с научни работници, мениджъри, експерти и специалисти по биологично производство. За постигането на целта и решаването на поставените задачи са използвани научноизследователски методи като: системен подход, класически емпиричен подход, дескриптивен и сравнителен анализ, ситуационен анализ, статистически методи, интервю с оператори (производители, преработватели и търговци) в областта на биологичното производство, метод на експертната оценка (експертни фокус групи), методи и техники за стратегически анализ и др.

Ограничения на изследването: Изследването не разглежда чисто технологичните аспекти и проблеми на биологичното производство, както и икономически показатели. Изхождайки от базовата концепция за биологично земеделие, разработката е фокусирана върху управлението и мониторинга на процеси като цяло, а не върху контрола на агротехнически и други мероприятия, производствени процеси и крайни продукти.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Анализирайки международната и националната рамка за развитие и управление в биопроизводството, състоянието на сектора в Република България, съвременните проблеми и тенденции, дисертационният труд проучва възможностите, които предоставя биопроизводството за иновации в земеделския и хранителния сектор във връзка с постигането на устойчиво развитие на селските райони, и предлага актуални подходи за организационни и маркетингови иновации в малките и средните стопанства и инструменти за управление на биологичното производство за подпомагане процесите на утвърждаване на стандарти за добро управление и подобряване функционирането на българските биопроизводители в условията на съвременните процеси на глобализация и урбанизация и нарастващите изисквания към земеделския и хранителния сектор по отношение осигуряването на качество и безопасност на храни, околна среда и здраве.

В *първа глава* се прави анализ на международната и националната рамка за развитие и управлението в биологичното производство, извеждат се понятийният апарат и специфичните характеристики в контекста на концепцията за устойчиво развитие. Чрез анализ на сектора на биологичното производство в Република България, отчитайки състоянието и развитието на селските райони, се формулират основни изводи за проблемите и тенденциите и се очертават новите предизвикателства във връзка с поставените цели на национално и европейско ниво за изграждане на икономика, основана на знания и трансфер на иновации.

Задълбоченият анализ на литературата по изследваната проблематика и нормативните документи позволяват да се изложат нерешени въпроси, на които се обръща внимание и се предлагат конкретни решения. Необходимостта от изследването се обосновава в обществен, научен и практически аспект във връзка с потенциала на сектора за развитие на селските райони в страната и постигане на устойчивост.

Втора глава предлага проучване на факторите, условията за развитие и възможностите на биологичното производство за иновации в земеделието и устойчиво развитие на селските райони. Изследването прави анализ на състоянието, законовата и финансовата рамка за развитие на биопроизводството в България, проучва условията и възможностите за развитието му в страната в контекста на заложените стратегически цели за постигане на устойчив растеж⁹, анализира основните фактори и формулира насоки и перспективи за развитие на биопроизводството. Очертаните основни проблеми са свързани със слабата информираност на потребителите относно предимствата на биопродуктите, ниския среден доход в страната, ограничения продуктово избор, доскоро трудното разпознаване на биопродуктите и липсата на потребителско доверие. За разлика от другите разработки в областта на разглежданата тематика, основната идея е, че за развитието на биологичното земеделие е необходимо постигането на финансова самостоятелност от производители и преработватели, а не разчитане на субсидии от държавата или ЕС. Основен извод е, че решаването на финансовия проблем чрез директно субсидиране не е водещо за развитието на сектора, което се приема и като становище в настоящата разработка, различаващо се от изказваните досега. Подчертава се значението на прилагането на организационни и маркетингови иновации в земеделските стопанства и подкрепяща ролята на държавни и местни власти за насърчаване на развитието на биологичното производство като една от алтернативите за постигане на устойчиво развитие на селските райони в страната.

Направените анализи са база за разработване на подходи и инструменти за управление на биологичното производство, представени в *трета глава*. Авторите диференцирани виждания са отразени в концепция за осъществяване на подкрепящата роля на държавата и на европейските фондове във връзка с програмен период 2014-2020, включваща и методическа референтна рамка във връзка с разработването на Национален план за развитие на биологичното земеделие в Република България, както и визия за адаптиране на европейските документи, изменения и допълнения в националното законодателство. Предложени са инструменти за изграждане на капацитет в биологичното производство и управлението на земеделските стопанства и инструменти за усъвършенстване на организацията и управлението на ниво „земеделско стопанство, производствено или търговско предприятие“¹⁰.

⁹ Arabaska, E. 2013. Sustainable rural development through organic production encouragement in state and local strategies in Bulgaria, 4th International Conference of Economic Sciences Quality of Life, Sustainability and Locality; 9-10 May 2013 – Kaposvár University - Kaposvár – Hungary, pp. 518-527.

¹⁰ Arabaska, E. Методика за оценка на готовността за преминаване към биологично производство или търговия с биологични продукти, Списание за наука „Ново знание“, година II, бр. 1, ВУАРР – Пловдив;

Разработеният инструментариум е подложен на тестване в експертни групи, като са формулирани основни изводи и приложно-ориентирани методически насоки за развитие и усъвършенстване на управлението в биосектора за устойчиво развитие на селските райони, отчитайки че за националните реалности висока конкурентоспособност може да се постигне не чрез мащаби и количества, а чрез прилагане на организационни и маркетингови иновации.

Основни съображения при създаване на модела:

Като сектор в самото начало на хранителната верига селското стопанство е най-важно за постигане на устойчиво развитие и растеж в различните им аспекти. Икономическата ефективност, социалната отговорност и екологичното съответствие са трите ключови елемента при характеризиране на устойчивото развитие и устойчивото земеделие в частност. Селскостопанският сектор изпитва редица проблеми, отразяващи се на недостатъчни доходи, влошени социални условия и отрицателно влияние върху околната среда. Тези три аспекта са взаимно свързани и е много трудно да се изследват поотделно. И в световната, и в националните икономики един от най-сложните въпроси е „икономическа ефективност или социална справедливост“. В земеделието особено остър е проблемът за икономическата ефективност във връзка с опазването на околната среда и нуждата от повишаване на социалния статус на населението в селските райони. Затова постигането на целите на устойчивото развитие, и в частност устойчивото земеделие, и опазването на околната среда, обхваща система от механизми и инструменти с различна насоченост. Устойчивото развитие включва балансирани взаимодействия между трите сектора – държавен, частен и нестопански (неправителствен). При икономически, социални или екологични кризи балансът и взаимодействията са нарушени.

Успешният мениджмънт на околната среда е в основата на успеха или неуспеха на националните стопанства и социални системи. Подходите, които се използват се концентрират върху разработване на планове за действие, превенция, ограничаване на експлоатацията и замърсяването. Те са много важни по отношение на опазването на околната среда, но не са достатъчни сами по себе си за постигане на устойчиво развитие. Постигането на добро ниво на опазване на околната среда по този начин към даден момент не гарантира бъдещото развитие. Необходими са интегрирани подходи за постигане на устойчиво развитие на селските райони, вкл. производствени методи, отговарящи на съвременните предизвикателства и в съответствие със законови изисквания и стратегически приоритети. Биологичното производство се оказва адекватен отговор с потенциал за постигане на устойчиво развитие на селските райони. Целта на „биологичния стопанин“ е да произведе храни и продукти с естествените ресурси и дадености, с които разполага, и чрез процеси, възможно най-близки до естествено съществуващите. Преходът към биологично земеделие, което отговаря напълно на изискванията за устойчиво развитие на селското стопанство и има принос за опазване на компонентите на околната среда, води също и до стабилизиране на доходите на земеделските стопани чрез навлизане на нови, развиващи се пазари на качествени и здравословни хранителни продукти, което означава и намаляване на безработицата в селските райони.

Юбилейна международна научно-практическа конференция на ВУАРР „България на регионите“ 2012, с. 229-236.

Arabska, E. 2013. Application of a new method for evaluation of the readiness of producers / traders for conversion to organic production / trade, The Małopolska School of Economics in Tarnów Research Papers Collection, Works on management, pp. 21-36.

Velikova, M., Arabska, E. 2015. Opportunities for sustainable rural development in Bulgaria. International Scientific-Practical Conference "Food, Technologies & Health", 2015 Proceedings Book, pp. 169-174.

България разполага с благоприятни възможности да заеме достойно място във все още незапълнената пазарна ниша на биологични продукти в ЕС и света. Ето защо биологичното земеделие се разглежда като алтернатива за решаване на проблема с обезлюдяването на селата, оттегляне на работещи от производството на първична земеделска продукция и с възможен принос за преодоляване на небалансираното регионално развитие.

Докато основният проблем при земеделските производители в страната са ниските изкупни цени, които в повечето случаи едва покриват себестойността на произведеното, увеличаващото се потребителско търсене на биологични продукти създава по-добри възможности за всички звена във веригата на биологичното производство и доставки - и заедно с това дава тласък на местната икономика и социално развитие в много селски райони в страните от ЕС. Растежът в биологичния сектор не само ще осигури повече финансова стабилност за производители, преработватели, дистрибутори и търговци, но и ще облагодетелства, директно и индиректно, селските общности като цяло.

Въпреки че през последните години потребителите търсят повече здравословните и по-качествените храни, пресни плодове и зеленчуци, богати на витамини, все още биологичните продукти не са търсени активно от масовия потребител в България. Определянето на биологичното производство просто като „модерно“ води до едно „нетрайно“ търсене и не би допринесло за развитието на сектора в страната. Нежеланието и недоверието на по-голямата част от земеделските производители и преработватели за инвестиции в сектора също е породено от недостатъчна информираност и предразсъдъци. Липсата на информираност за принципите на производство, предимствата и означаването на биологичните продукти и откъслечната информация в традиционните медии (радио, телевизия, печат) са едни от най-осезаемите. Наличната информация, която се предоставя от специализираните органи (МЗХ, контролни и сертифициращи органи, специализирани уеб-сайтове и др.), не само че не е достатъчна, но е структурирана по начин, който затруднява нейното ползване.

От друга страна, е използването на биологичното производство от търговците като търговски трик за продажба и на продукти, които не са биологични. Големите търговски вериги (разположени в големите градове), малките смесени магазинчета, откритите пазари и борси, развиващите се фермерски пазари подхождат по-различни начини спрямо биологичното производство. Предимство на големите търговски вериги е добрата организация по отношение на транспорт и регулярни доставки, места за складиране и съхранение и осигуряване на голямо разнообразие през цялата година. По отношение на продукцията, която се предлага на пазарите, освен че е сезонно зависима, няма осигурени възможности за складиране и съхранение. Осигуряването на специални хладилни помещения за складиране и съхранение на продукцията ще доведе не само до запазване на качествените ѝ показатели за по-дълго време, но и ще осигури реализация на по-високи цени. Принудеността от незабавни продажби (в повечето случаи на място) в резултат на липсата на складови бази при дребните земеделски производители, води до по-ниски приходи (продажби на по-ниски цени). Закупуването на транспортни средства и друго оборудване индивидуално от земеделските производители и индивидуалното търсене на собствени канали за реализация също не е ефективно. Появата на дистрибуторски компании, най-вече с регионално покритие, трябва да се стимулира, но не за сметка на намаляване доставките за местни производители.

Препоръчително е биологичното земеделско стопанство да съчетава растениевъдство и животновъдство. По този начин най-ефективно се гарантира оползотворяването на наличните ресурси и използването на природните цикли при

производството на биологични продукти. Изискванията за биологична продукция също така налагат извода, че най-добрият подход е цялото земеделско стопанство да бъде ангажирано с такъв тип производство. Възможност в тази насока също е кооперирането на земеделските производители. Необходимостта от сдружаване се обосновава и от друг факт: при преминаване към биологично производство добивите значително спадат поради нарушената почвена структура и унищожената естествена микрофауна вследствие на конвенционалното производство. Възстановяването на структурата на почвата от вредното въздействие на химическите средства до пълното възстановяване на плодородието ѝ отнема няколко години. Именно затова и подпомагането по програмите на ЕС е насочено приоритетно към първите години на преход. Финансовото подпомагане по програмите на ЕС е възможност за стимулиране на развитието на биологичното земеделие и се разглежда във връзка с постигане на устойчиво развитие – ефективни действия в опазването на околната среда, стабилизиране на доходите на земеделските стопани чрез навлизане на нови, развиващи се пазари на качествени и здравословни хранителни продукти, което означава и намаляване на безработицата.

По-високата цена на биологичните продукти по отношение на производство, търговия на едро, продажба и търговия на дребно се дължи на: по-ниски добиви; по-високи производствени разходи; по-високи цени на суровините; по-малък обем на производството; разходи за контрол и сертифициране. От една страна, е необходимо прилагане на стандартите за биологично производство, а от друга – необходимостта от намаляване на разходите.

В най-общи линии възможностите за пазарна реализация на биологични продукти са: индивидуални продажби от отделни земеделските производители; организации на земеделски производители (кооперативи, сдружения и др.), маркетингови асоциации; организации, които изкупуват биологични продукти и ги продават като суровина или след преработка; алтернативните хранителни мрежи, и в частност биоземеделието, подкрепяно от обществото.

Положителни черти на специализираните магазини за биологични продукти са: изграждане на доверие в произход и качество; обратна връзка с потребителите; висока квалификация на персонала. Предлагащото в ресторанти на биологични продукти все още не е широко разпространено. Несигурността в редовната консумация намира решение в приемането на специални резервации и заявки. Интернет търговията чрез специализирани и собствени сайтове на производители има най-голям потенциал по отношение на достигане до потребители, които са достатъчно информирани и разлагат с достатъчни доходи. Развитието на алтернативните форми на туризъм и обвързването им с биологичното земеделие е друга възможност, използването на която, предвид нарастващото търсене на алтернативни туристически практики, трябва да се насърчава. Мерките за подобряване на веригата доставки на биологични продукти в България трябва да бъдат насочени към силно хоризонтално и вертикално интегриране между ключовите фигури в сектора: напр. асоциации на производителите в страната; асоциации на производителите на териториален (регионален) принцип; асоциации на отраслов принцип и т.н. Като ефективно решение за насърчаване на развитието на сектора е установяването на ясни правила за директни продажби от производители на потребители. Навлизането на концепцията за земеделие, подкрепяно от обществото, се явява възможност и за решаване на проблема с постигане на финансова самостоятелност от земеделските стопанства.

Дисертационният труд разглежда биологичното производство като иновативен подход за развитие на малките и средните стопанства с потенциал за съществен принос към постигане на целите на устойчивото развитие, като подчертава че за това са необходими набор инструменти за усъвършенстване на неговото управление.

Представяне на модела

Основните изводи и приложно-ориентирани методически насоки за развитие и усъвършенстване на управлението в биосектора за устойчиво развитие на селските райони подчертават, че за националните реалности висока конкурентоспособност може да се постигне не чрез мащаби и количества, а чрез прилагане на организационни и маркетингови иновации, за което е необходим подходящ инструментариум за управление в сектора на различни нива, съобразени с основни сфери на въздействие, идентифицирани чрез факторен и проблемен анализ в настоящото изследване, което прави предложение за комплексен модел за устойчиво развитие на селските райони чрез насърчаване развитието и усъвършенстване управлението на биологичното производство с различни сфери на въздействие, основан на прилагане на различни подходи и съставен от набор елементи, представени като инструменти за управление на различни нива.

Представеният комплексен модел за устойчиво развитие на селските райони чрез насърчаване развитието и усъвършенстване управлението на биологичното производство (Табл. 1) очертава основни сфери на действие на различни нива на управление.

Моделът включва осем сфери на въздействие: производство, контрол, финансиране, пазар, изследвания, технологии и иновации, обучение, мотивация и устойчивост, включени в инструменти на три нива на управление в биологичното производство: национално, регионално (NUTS2) и организационно (земеделски стопанства, преработващи предприятия или търговски организации), прилагащи интегрирани, проектни, системни и процесни подходи.

Потенциални потребители на предложения инструментариум в различните му части са институции на държавната власт и местното самоуправление, земеделски производители, преработватели и търговци, както и обучителни, научноизследователски и консултантски организации.

Общото схематично представяне предлага основните инструменти, част от които са разработени и представени в рамките на настоящия дисертационен труд. Извън неговите цели остават концептуална рамка за изграждане на компетенции в биологичния сектор, портфолио на компетентностите в областта на управлението на биологичното стопанство с карта за самооценка и насоки за самоусъвършенстване и концептуална рамка за оценка и управление на риска, които са изведени в резултат на направените проучвания и се отбелязват като възможност за продължаване на авторовите изследвания.

Апробация на модела

Моделът е апробиран чрез предварително подготвена карта за експертна оценка. Формулирани са следните основни критерии:

- актуалност на модела;
- цялостно и коректно обхващане на набелязаните сфери на въздействие;
- използване на адекватни подходи;
- иновативност на модела;
- потенциал за приложимост в практиката.

Цялостното и коректно обхващане на набелязаните сфери на въздействие е оценено, както следва:

- производство;
- контрол;
- финансиране;
- пазари;

- изследвания, технологии, иновации;
- обучение;
- мотивация;
- устойчивост.

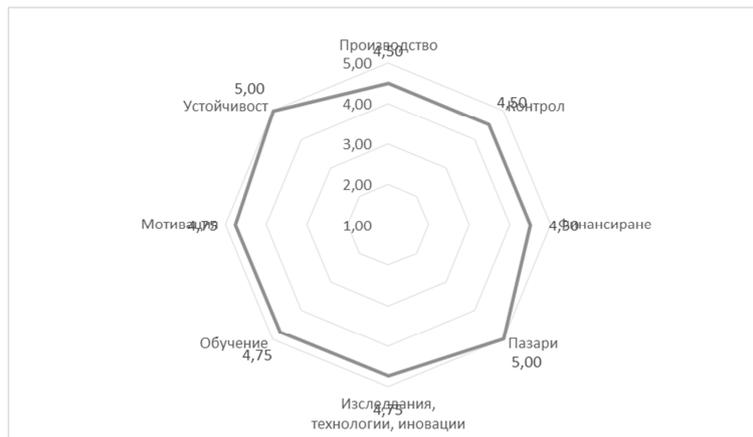
По използваната скала от 1 до 5 осреднените стойности от оценките на експертите са добри и много добри (Фиг. 1 и Фиг. 2). Осреднената обща оценка е 4,54.

Таблица 1. Обобщено представяне на комплексния модел за устойчиво развитие на селските райони чрез насърчаване на биологичното производство

Сфери на въздействие Нива на управление	Производство	Контрол	Финансиране	Пазари	Изследвания, технологии, иновации	Обучение	Мотивация	Устойчивост	Подходи	
Национално	Концепция за насърчаване развитието на биологичното производство в програмнен период 2014-2020									
Регионално NUTS-2	Инструменти за изграждане на капацитет в биологичното производство и управлението на земеделските стопанства									
	Модел за разработване и прилагане на нови технологии и процеси в биопроизводството чрез изграждане на регионални системи за знания и иновации в земеделието									
	Модел за изграждане на мрежи с фокус на междусекторното партньорство									
Организац ион но	Методика за оценка на готовността за преминаване към биологично производство или търговия с биологични продукти	Стъпки на преход към биологично производство и/или търговия с биопродукти	Модел за изграждане на CSA-група	Модел за разработване на маркетинговата стратегия в биологичната ферма	Портфолио на компетентностите в областта на управлението на биологичното стопанство с карта за самооценка и насоки за самоусъвършенстване	Концептуална рамка за изграждане на компетенции в биологичния сектор				Интегриран Проектен Системен Процесен

Фиг. 1. Експертна оценка на модела по зададените критерии

Фиг. 2. Експертна оценка на модела по цялостно и коректно обхващане на набелязаните сфери на въздействие

Апробацията на модела в експертна фокус група събира оценки и мнения на експерти, показващи, че той е представен с достатъчно научни аргументи и примери и неговото прилагане би допринесло за устойчиви доходи на производители и преработватели, за развитие на селските райони, за опазване на околната среда и здравето на потребителите. Акцентът върху биологичното производство е твърде съществен за развитието на селските райони, както и за насърчаване към устойчив поминък на местното население. Основно подчертано достоинство е комплексното извеждане на метода чрез основните елементи за управление на производството и реализиране на продукцията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Общата селскостопанска политика на ЕС, ориентирана към балансирано териториално развитие и изградена в съответствие с общите стратегически цели за периода 2014-2020, поставя на преден план целите за безопасните храни, за прилагането на технологии, щадящи природните ресурси, акцентирайки върху развитието на биологичния сектор, използвайки методи на производство, които в най-голяма степен поставят ударение върху опазването на околната среда и здравето на животните и хората, и чрез прилагането на които може да се отговори напълно на нормативните изисквания в тази област. Настоящата рабработка, от една страна, подчертава приноса на биологичното земеделие за опазването на природните ресурси, компонентите на околната среда (почви, води, биоразнообразие и ландшафт) и хуманното отношение към животните – екологично устойчиво развитие. От друга страна, тя показва големия потенциал на сектора за постигане на устойчив икономически и социален растеж и принос за устойчивото развитие на селските райони. Подчертаните предимства на биологичното производство са: производство на здравословни храни с високи технологични качества; по-голямо търсене на земеделски продукти и храни, получени по биологичен начин; създаване на нов пазар на земеделски продукти; по-високи пазарни цени; по-малко интензивно използване на земята; намален разход на енергия; постигане на по-добър баланс между търсенето и предлагането на земеделски продукти; опазване на компонентите на околната среда (почви, води, биоразнообразие, ландшафт); запазване на земеделските земи; развитие на селските райони. Биологичното производство има потенциала да създаде здрави връзки между селски и градски райони и да донесе финансови и социални ползи и за двете. Основният проблем е да се създаде правилната рамка за това развитие.

Представеното изследване прави комплексен анализ на състоянието, законовата и финансовата рамка за развитие на биопроизводството в България, проучени са условията и възможностите за развитието му в страната в контекста на заложените стратегически цели за постигане на устойчив растеж, анализирани са основните фактори и са формулирани насоки и перспективи за развитие на биопроизводството. Изследването показва положителните тенденции в развитие на разглеждания сектор в Европа, света и България, но идентифицира и следните проблеми: административни - липса на координация между ключовите фигури, липса на реално изпълнима стратегия, недостатъчен административен капацитет; маркетинг – ниско търсене на биопродукти, липса на сигурни пазари, индивидуални продажби, липса на връзки с преработватели и търговци; производство – малък брой сертифицирани биопроизводители, т.е. малки обеми продукция; опит и ноу-хау – липса на познания и мотивация, неефективна връзка с научни и изследователски организации; консултантски услуги – недостатъчен капацитет. За разлика от другите разработки в областта на разглежданата тематика, основната идея е, че за развитието на биологичното земеделие е необходимо постигането на финансова самостоятелност от производители и преработватели, а не разчитане на субсидии от държавата или ЕС. Основен извод е, че решаването на финансовия проблем чрез директно субсидиране не е водещо за развитието на сектора, което се приема и като становище в настоящата разработка, различаващо се от изказваните досега.

Изследването изгражда комплексен модел за устойчиво развитие на селските райони чрез насърчаване на развитието и усъвършенстване управлението на биологичното производство на различни нива и представя в детайли неговите елементи, предлагайки нов поглед върху използваните подходи, акцентирайки на значението на доброто управление, иновациите и устойчивостта в развитието на земеделския и свързани с него сектори с потенциал за развитие в селските райони. Основните съображения при създаването на инструментариума за подобряване на управлението в биологичното производство са свързани с отчитане на съвременните реалности и предизвикателства в развитието на земеделския сектор, налагащи търсене на нови подходи и инструменти за устойчиво развитие.

Основните изводи и приложно ориентирани методически насоки за развитие и усъвършенстване на управлението в биосектора за устойчиво развитие на селските райони подчертават, че за националните реалности висока конкурентоспособност може да се постигне не чрез мащаби и количества, а чрез прилагане на организационни и маркетингови иновации. Постигането на финансова самостоятелност от биологичните оператори се счита като основна цел на управлението в биологичния сектор, без при това да се отрича подкрепящата роля на държавата и европейските фондове.

Потенциални потребители на предложения инструментариум в различните му части са институции на държавната власт и местното самоуправление, земеделски производители, преработватели и търговци, както и обучителни, научноизследователски и консултантски организации. Предложеният модел предполага по-нататъшно развитие на отделни негови елементи, особено във връзка с изграждане на компетенции в биологичния сектор, оценка на риска и разработване на иновации. Апробирането на модела в експертна фокус група води до основния извод, че той е от актуално значение и с потенциал за приложимост в страната, акцентирайки на една производствена и пазарна ниша, която търпи развитие към момента.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арабска, Е. Възможности за финансиране на биологичното производство в България, Списание за наука „Ново знание“, година I, No. 4, ВУАРР - Пловдив, 2012, с. 51-56.
2. Арабска, Е. Биологичното земеделие в България – нормативна уредба и насоки за развитие, Сборник на докладите от Девета национална научно-техническа конференция с международно участие „Екология и здраве’2012” – Пловдив, 2012, с. 323-328.
3. Арабска, Е. Възможности за производство и пазарна реализация на биологични хранителни продукти в България – икономически, социални и екологични аспекти, Международна научно-практическа конференция «Храни, технологии и здраве». Пловдив, Институт за изследване и развитие на храните, 2012, с. 73-83.
4. Арабска, Е. Насърчаване на предприемачеството в селските райони, Сборник доклади Научно-практическа електронна конференция с международно участие „Развитие на агробизнеса и селските райони в България и ЕС - перспективи 2020”. Варна, 2012, с. 255-264.
5. Арабска, Е. Иновативни подходи в земеделието за устойчиво развитие на селските райони. Годишник на ВСУ „Черноризец Храбър“. Том XIX, 2013, с. 148-201.
6. Арабска, Е. Методика за оценка на готовността за преминаване към биологично производство или търговия с биологични продукти, Списание за наука „Ново знание“, година II, бр. 1, ВУАРР – Пловдив; Юбилейна международна научно-практическа конференция на ВУАРР „България на регионите“ 2012, с. 229-236.
7. Арабска, Е. Мениджмънт на биологичното производство за устойчиво развитие на селските райони. Академия за иновации и устойчивост. Пловдив, 2015.
8. Влахова, В., Е. Арабска. Биодинамичните препарати- алтернатива в екологосъобразната система на земеделие. Списание за наука „Ново знание“, Vol. 4, Number 3, 2015, с.73-77.
9. Влахова, В., Е. Арабска. Биодинамично земеделие - екологосъобразна земеделска практика. Списание за наука „Ново знание“, Vol. 4, Number 2, 2015, с. 46-50.
10. Влахова, В., Е. Арабска. Екологични подходи при органичната система на земеделие. Списание за наука „Ново знание“, Vol. 4, Number 3, 2015, с. 78-81.
11. Григорова, Зл., Е. Арабска. Възможности на биологичното земеделие за опазване на биологичното разнообразие и постигане на устойчиво развитие, Списание за наука „Ново знание“, година II, бр. 1, ВУАРР – Пловдив; Юбилейна международна научно-практическа конференция на ВУАРР „България на регионите” 2012, с. 136-145.
12. ЕВРОПА 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/pdf/complet_bg.pdf.
13. Йонкова, Г., Е. Арабска, А. Ганчева. Възможности на традиционното животновъдство в България за развитието на биологичното производство във връзка с постигането на устойчив растеж, Списание за наука „Ново знание“, година II, бр. 1, ВУАРР – Пловдив; Юбилейна международна научно-практическа конференция на ВУАРР „България на регионите” 2012, с. 161-177.
14. Йонкова, Г., М. Кечев, Е. Арабска. Информационна брошура «Качество и безопасност на храните – ветеринарномедицински изисквания при употреба на лекарства, пестициди, тежки метали и афлатоксини», Пловдив, 2011.
15. Николова, М. Биопроизводството в България – иновативно решение за предприемаческа инициатива в селските райони. Сборник доклади от Научнопрактическа електронна конференция с международно участие „Развитие на агробизнеса и селските райони в България и ЕС – перспективи 2020“, Варна, 2012, с. 231-241.

16. Шопова, И., Е. Арабска. Устойчиви инициативи за съчетание на биоземеделие и регионален туристически продукт по примера на Източни Родопи, XI Международна конференция 2014 Интелигентна специализация в България, МВБУ, юни 2014, с. 890-906.
17. Arabska, E. 2013. Application of a new method for evaluation of the readiness of producers / traders for conversion to organic production / trade, The Małopolska School of Economics in Tarnów Research Papers Collection, Works on management, pp. 21-36.
18. Arabska, E. 2013. Investigation of behaviour, wish and opportunities of operators and consumers for organic production development in Bulgaria, International conference (ICRAE 2013) "Research and education - challenges toward future"; Faculty of Education Sciences, University of Shkodra "Luigj Gurakuqi" in Shkodër; 24-25 May 2013, Albania. <http://konferenca.unishk.edu.al/icrae2013/icraecd2013/doc/83.pdf>.
19. Arabska, E. 2013. Sustainable rural development through organic production encouragement in state and local strategies in Bulgaria, 4th International Conference of Economic Sciences Quality of Life, Sustainability and Locality; 9-10 May 2013 – Kaposvár University - Kaposvár – Hungary, pp. 518-527.
20. Arabska, E. 2014. Marketing Strategies in Organic Production in Bulgaria. Discourse Journal of Agriculture and Food Sciences, www.resjournals.org/JAFS, Vol. 2(2):76-84.
21. Arabska, E. 2014. Organic production – innovations and sustainability challenges in development framework and management. Lambert academic publishing, 160 p.
22. Dimitrov, D., Asenova, M., Kechev, M., Arabska, E., Mareva, N. 2012. Economic, social and ecological aspects of environmental protection in agriculture, International Conference NewEnviro 2012 New approaches for assessment and improvement of environmental status in Balkan region: Interactions between organisms and environment, Educons University, Sremska Kamenica, Serbia, Conference Proceedings, pp. 56-62.
23. Dimitrov, D., Dimitrova, S., Arabska, E., Shopova, I. 2014. Sustainable rural development by networking in organic agriculture and niche tourism. III International scientific conference Climate change, economic development, environment and people (CCEDEP). School of Food Technology, Food Safety and Ecology, University Donja Gorica, Montenegro. Alliance of Central Eastern European Universities. December 2013, pp. 89-108.
24. Velikova, M., Arabska, E. 2015. Opportunities for sustainable rural development in Bulgaria. International Scientific-Practical Conference "Food, Technologies & Health", 2015 Proceedings Book, pp. 169-174.